

2003 - a négy és feles esztendő

Petschnig Mária Zita - Élet és Irodalom, 2003. január

Úgy léptük át a gazdaságban az újév küszöbét, hogy cipeljük magunkkal az óév terhét. S olyan világgazdaságban próbáljuk a helyünk megerősíteni, amely a korábbiaknál is nagyobb bizonytalanságot rejt magában. A magyar gazdaság - külső és belső működési feltételei tekintetében is - kedvezőtlen jegeket mutat, és csak remélni lehet – mint ahogy egy évvel ezelőtt is reméltük -, hogy az év második felében már jobb lesz a helyzet.

Itt állunk egy aligha elkerülhető, bizonytalan kimenetelű háború előtt, ami máris 30 dollár fölé hajtotta az olaj hordónkénti árát, noha az elemzők korábban úgy nyilatkoztak, hogy a piac már „beárazta” a háborút. Az Egyesült Államok gyors lefolyású és eredményes hadműveleteket ígér, aminek köszönhetően nemcsak biztonságosabb világban élhetünk tovább, de gazdaságilag jobban is, mert az iraki olajkészletek ellenőrzés alá vonásával tartósan leszorítható a fontos energiaforrás ára. A termelési költségek csökkenése nyomán javuló profitkilátások beindítják a beruházásokat, és az USA belendülő konjunktúrája megerősíti a világgazdaság egészét.

Az utóbbi másfél évtized amerikai háborúi rendre hasonló, pozitív várakozásokat megfogalmazó forgatókönyvvel kívántak maguknak legitimitást szerezni a világban, amit azután a valóság nem igazolt vissza. Az elindított háborúk nem voltak gyors lefolyásúak, és nem érték el a céljaikat. A közelmúlt e történelmi tényei is óvatosságra intik az elemző-prognóziskészítőket, különösen, amikor a minden szempontból stratégiai fontosságú Szaúd-Arábiáról korántsem tudni, hogy egyértelműen hova áll. Ha viszont a háború elhúzódása tartósítja a magas olajárszintet, az újabb világgazdasági recesszióra, jobb esetben stagflációra – azaz stagnálás melletti inflációra – vezethet. Minthogy ez a scenárió egyáltalán nem zárható ki, több előrejelző csak 2004-re teszi a fejlett világ konjunktúraciklusának felfelé ívelő szakaszát.

Az mindenesetre tény, hogy a 2003-ra szóló növekedési prognózisok – a háború kilátásaitól függetlenül is – idővel mindinkább alábbszálltak. A Medgyessy-kormány Brüsszelnek átadott középtávú tervét a nyár közepén még 3,6 százalékos EU dinamika feltételezésével készítette el, mert ezt az „irányszámot” kapta az európai integráció központjától. Akkor még a német gazdaság lendületét is 2,5 százalék körülire várták. Mára ezek a számok füstbe ment terveknek tűnnek. A „The Economist” múlt évi utolsó számában már csak 1,5 százalékra prognosztizálta az Európai Unió és 1,1 százalékra Németország 2003-ban várható növekedését. De ismereteseek ennél pesszimistább előrejelzések is. Mindez azért lényeges számunkra, mert a nyitott magyar gazdaság fejlődését – a piacokon, az árakon, a befektetéseken, a dollár-euró-árfolyamon keresztül – jelentős mértékben az határozza meg, ami az Európai Unió országaiban, ezen belül is, ami a német régióban történik. Nem véletlen, hogy a magyar gazdaság növekedését prognosztizálók az elmúlt év folyamán szinte töretlenül lefelé módosították 2003-ra szóló előrejelzésüket. Egy évvel ezelőtt a Reuters által megkérdezettek még 4,6 százalékos növekedést vártak, tavaly októberben már csak 4 százalékos, ami a decemberi felmérés szerint 3,7 százalékra csökkent. Hasonló történt a 2002. évi dinamika becslésével is, miután a várakozásoknál rendre kedvezőtlenebb tényszámok láttak napvilágot.

Miért érdekes ez? Mert a 2003. évi költségvetést ennél kedvezőbb növekedés feltételezésével állították össze még a nyár folyamán, amikor még valamivel több volt a remény. Számításaim szerint a költségvetés ebben az esztendőben kb. 250 milliárd forinttal több GDP elosztásáról rendelkezik, mint ami a mai információink szerint reálisan várható – és ekkor még nem kalkuláltunk a cserearányok romlásával, ami korántsem zárható ki.

Ugyanakkor az sem várható, hogy a tervezettnél lényegesen magasabb infláció kipótolja majd ezt a reálveszteséget, mint történt ez 2001-ben. A költségvetés 5 százalékos inflációval kalkulált, és az elemzői konszenzus sem tér el ettől számottevően. (Nem úgy, mint 2000- és 2001-ben, amikor az alátervezett infláció szépen fialt a kormány számára.)

Miközben a korábbi várakozásoknál rosszabb külső és belső növekedési feltételek mellett jöhettünk át 2003-ra, tavalyi terheinktől sem igen sikerült megszabadulnunk, s ugyanakkor újabbakat vettünk a nyakunkra. Maradt a méregerős forint, a versenyképesség-romboló, amely a jegybank által kitűzött inflációhűtésre ugyan nem alkalmas, viszont hosszabb távon rongálja a növekedés alapjait a beszűkült fejlesztési forrásokkal, kedvezőtlen profitkilátásokkal, a rossz befektetési klíma generálásával és az államháztartás terheinek növelésével. Arról nem is szólva, hogy az erős forintot kiváltó spekuláció irányváltásával kipukkadhat a reálgazdasági alapokat nélkülöző árfolyamhólyag.

2003-ra megmaradt, sőt még meg is erősödött a magánlakás-piac állami támogatása, ami komoly kötelezettségvállalást jelent az államháztartás bevételi és kiadási oldalán egyaránt, s egyidejűleg apasztja a termelés finanszírozására szolgáló belső forrást, a lakossági megtakarítást. A lakosság megtakarítási hajlandóságának csökkenése, eladósodási hajlandóságának növekedése – amely az utóbbi években karakterisztikusan kirajzolódó tendenciává vált – a növekedést a külső források felé tereli.

2003-ra számos rendezendő gyúanyag gyűlt össze a hatósági árak körében annak következtében, hogy az utóbbi három évben a hatósági árszabályozás nem engedte meg a tényleges költségek érvényesítését az árakban. Emiatt tetemes cégveszteségek halmozódtak fel, amelyeket időnként és helyenként az államháztartásból – mindenki pénzéből – részlegesen kompenzáltak anélkül, hogy a veszteségtermelés forrásai kiiktatódtak volna. A hatóságilag mesterségesen elfojtott infláció – amely a felszínen időlegesen javította az általános árszínvonal-emelkedés mértékét – megcsapolta a vállalkozások üzemfenntartási és fejlesztési forrásait, ami hosszabb távon az áruk és szolgáltatások minőségének és ezáltal a cégek versenyképességének romlására vezet.

Minekutána az előző rendszer széles tárházát adta annak, milyen következményei vannak az ár- és a szociális funkciók összekeveredésének, a Fidesz-vezette koalíció mégis negligálhatónak vélte ezt a tapasztalatot, majd az első választási forduló után olyannyira túlpolitizálta – elsősorban a gázárakat -, ami politikailag gúzsba kötötte az új adminisztrációt is. Pedig a halogatással – a fejek homokba dugásával – semmi nem oldódik meg, sőt, növekszik a rendezendő adósság. Noha ezzel a Medgyessy-kabinet is tisztában van, úgy tűnik, mégsem képes szakítani e rövid távon eredményesnek látszó, ám hosszabb távon annál károsabb gyakorlattal.

Rossz örökségként terheli a 2003. évet az a választási-politikai okokból palackból kiengedett szellem, amelynek jegyében két éven keresztül lehetségessé vált a teljesítményektől elszakadó béркиáramlás. A palacknyitogatás kezdődött a minimálbér példátlan, 57 százalékos 2001. évi emelésével, aminek a veszélyeire hiába figyelmeztette annak kiötlőjét, a korabeli miniszterelnököt bárki is. A hatás a tavalyi további 25 százalékos emeléssel nem maradt el: a bérv versenyképesség romlott a fajlagos bérköltségek emelkedésével, ami az erős forinttal párosulva nem véletlenül vezetett cégek felszámolásához, elbocsátásokhoz – és a folyamatnak még nincs vége. A versenyszektor reálkeresetei akkor emelkedtek korábban hozzá nem fogható mértékben, amikor romlottak az értékesítési lehetőségek, és a külső dekonjunkturális jelek miatt az árak emelésével sem lehetett jövedelemtöbbletekre szert tenni. Ehhez járult az állami szektor politikai okokból felfűtött béркиáramlása. Az államháztartás körébe tartozóknál anélkül emelték a béreket, hogy ahhoz bármilyen reform vagy akár teljesítménykövetelmény-növelés kapcsolódott volna. Mindezek

hatására a termelékenység és a reálkeresetek emelkedése elszakadt egymástól, és ez a kedvezőtlen tendencia 2003-ban éppen harmadik éve fogja jellemezni a magyar gazdaságot.

Igaz, a múlt évi négyszeres ütemkülönbség (a 2001. évi kétszeres után) idén „csak” kétszeres lesz annak ellenére, hogy a közsférában csak a korábban felvállalt béremelésekre kerül sor, a vállalati szektorban pedig az Érdekegyeztető Tanács ajánlása szerint csak 4,5 százalékos lesz a reálkeresetek emelkedése. Ám a tavalyi évről áthúzódó bérhatásoknál sokkal kedvezőtlenebb annak a gondolkodásnak az általánossá válása, hogy mindent lehet, csak követelni kell, politikailag – ígéretei és szavatartóságra törekvése folytán – a kormány sakkban tartható. Naponta szolgáltat sajnos ehhez muníciót a minél rosszabb, annál jobb elvét követő ellenzéki politizálás.

Nem lehet egyetérteni azzal a cinikus véleménnyel, miszerint most a Bokros-csomag fordítottja játszódik le, és az jó körülmények között miért volna rossz. A jövedelem-átcsoportosulás tekintetében valójában az ellenkezője történik annak, ami 1995-ben végbement. Csakhogy az akkori átrendeződés jelentős növekedési hozadékkal járt, most viszont a tőke- és munkajövedelmek arányváltása az utóbbi javára – és ennek tartós tendenciává válása – növekedési veszteséget von maga után, miközben a növekedés piaci kilátásai sem túl rózsásak. A „hopp” után „kopp” jön, és hosszabb távon a munkavállalók is rosszabbul járnak, mintha a bérek a teljesítményekkel lépést tartottak volna. A teljesítményeket meghaladó jövedelem-kiáramlás inflációt erősítő és külső egyensúlyt rontó hatásai ismertek, s nincs az a csoda „magyar modell”, amelyben a közgazdasági összefüggéseket károsodások nélkül a fejük tetejére lehetne fordítani; a kedvezőtlen következményektől nem véd meg „sem emlék, sem varázslat”

Jórészt a vártnál jóval kisebb jövedelemtermelés mellett is fenntartott „jóléti rendszerváltás” programjának köszönhetően a 2003. évi költségvetést nehezen kiküszöbölhető, hosszabb távon kedvezőtlen hatású aránytalanságok terhelik. Ismeretes, hogy számos ok miatt 2003-ban csökkenteni kell az államháztartás hiányát, amelynek mértékét a kormány Brüsszel és a Magyar Nemzeti Bank felé is 4,5 százalékra vállalta a GDP arányában. Ez kb. 700 milliárd forinttal kisebb deficitet enged meg a múlt évinél, aminek a költségvetés úgy tesz eleget, hogy a bevételek reálértékben kb. 5százalékkal nőnek, a kiadások viszont hárommal csökkennek. A kiadás-megszorítást – funkcionálisan tekintve – a gazdasági és környezetvédelmi jellegű kifizetések sínylik meg. Egyfelől a „takarékoság” tényével messzemenően egyet kell értenünk, másfelől annak tartalma megkérdőjelezhető, mert az a rövid távú politikai szempontokat követi és nem az ország hosszú távú jólét-növekedését. Megnyilvánul ez abban, hogy a folyó kiadások 8 százalékos növekedése mellett a felhalmozásiak 24 százalékkal zuhannak. De az előbbieken növekménye kizárólag a személyi jellegű kifizetések és a háztartások folyó támogatásának többletéből ered, a költségvetési intézmények dologi kiadási keretei ugyanis 8 százalékkal csökkennek. A felhalmozási jellegű kifizetések szerkezete is a lehető legkedvezőtlenebb: a háztartások lakástámogatásának emelkedése mellett zuhan ugyanis a termelőinfrastruktúra fejlesztésére fordítható források összege. Tipikus rövid távú gondolkodás, a „kecske is jóllakjon, meg a káposzta is megmaradjon” paradoxonának gazdaságpolitikai tükröződése, ami relatíve rontja az ország beruházásvonzó-képességét. Ez – nagyon leegyszerűsítve – annyit tesz, hogy ha az európai konjunktúra egy szép napon mégis ránk köszönne, abból a lehetségesnél kevesebbet tudnánk profitálni. Mert nem is alapvetően a növekedés ütemével, hanem annak harmadik éve – politikai okokból is rögzülő, kedvezőtlen szerkezetével van gondunk.

A nem túlságosan jó örökség megoldásához jön ebben az évben „új” feladatként a társadalom felkészítése az EU-csatlakozásra, s – eminensen – az agrárgazdaság EU-konformitásának megteremtése – hosszú, elhalasztott évek után. Nem túl biztató külgazdasági

feltételek mellett és felhalmozódott belgazdasági feszültségekkel terheltén érkezünk el az EU-tagga váláshoz. Megváltásunkat az Európai Unió forrásaitól nem remélhetjük; létünk az új integrációban a hosszú távú perspektíva megnyitója. Tudjuk, hogy a hosszú táv rövid távokból áll össze, de nem mindegy, hogy milyenekből. Ezért bír különös jelentőséggel mindaz, ami 2003-ban történik.